

УДК 378.091.12:36-051

Ю.Ю. ІВАНОВА

Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Винниченка, Кіровоград

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті аналізуються поняття “цінність”, “ціннісні орієнтації особистості” та їх класифікації. За допомогою експерименту досліджено ієрархію та особливості цінностей студентів різних курсів навчання за спеціальністю “Соціальна педагогіка”.

Ключові слова: *цінність, ціннісні орієнтації особистості, термінальні та інструментальні цінності, студенти, майбутні соціальні педагоги.*

Постановка проблеми. Сучасна українська дійсність характеризується станом невизначеності не лише у сфері соціального життя, але й духовних, життєвих орієнтирів людини в її пошуках сенсу життя. Це вимагає від студентської молоді більше активності, креативності та високої адаптованості. Щоб досягти своїх цілей, молоді необхідно багато від чого відмовитися, віддаючи більше сил та енергії досягненню життєвої мети.

Звичайно, на думку старшого покоління, молодь вже не та. А яка вона? Які її ціннісні орієнтації? Чого вона прагне? Нарікання на поведінку молоді можна зустріти ще в давніх греків та єгиптян. І сучасним юнакам та дівчатам докоряють за бездуховність, аморальність, відмову від традиційних для українців цінностей. Але, на нашу думку, з цим неможливо повністю погодитися. Молодь стала цілеспрямованішою, має більшу силу волі і все частіше розраховує на власні сили в досягненні бажаного. Тому так важливо сьогодні формувати в особистості ціннісне ставлення до навколишньої дійсності і до самої себе, активної за формою та моральної за змістом [2, с. 22], що й зумовляє мету нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Основним новоутворенням юнацького віку є особистісне та професійне самовизначення. У свою чергу перше включає, крім Усього іншого, ціннісну орієнтацію особистості [4, с. 235]. Ціннісні орієнтації – це особливий компонент духовного світу людини, що є наслідком вільного обрання певних ціннісних переваг. Вони пов'язані з формуванням позитивного ставлення індивіда до певних ідеалів, духовних пріоритетів і завжди є домінантними [2, с. 23].

Розвиток сучасної молоді залежить від цінностей, що становлять основу її світогляду; орієнтирів, яким надається перевага в ієрархії цінностей. Дослідженням ціннісно-сислової сфери особистості займалися вчені різних напрямків і підходів. Серед них як зарубіжні – М. Рокич, А. Маслоу, К. Роджерс, так і вітчизняні – О.М. Леонтьєв, К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Божович, І.Д. Бех, М.Р. Гінзбург, Д.О. Леонтьєв, А.Г. Здравомислов, В.А. Ядов, В.О. Слассьонін та інші.

Вивчення системи цінностей сучасних студентів пов'язане, з одного боку, із впровадженням деяких теоретико-методологічних підходів до вивчення цінностей особистості, з іншого, - врахуванням трансформаційних змін в українському суспільстві. Багато досліджень присвячено також вивченню взаємозв'язку цінностей молоді з навчальною діяльністю, професійним становленням, порівнянням ієрархії цінностей залежно від типу ВНЗ (вибору професії, форми навчання – державної чи комерційної), дослідженням соціально-демографічних та психологічних показників (стать, матеріальне становище, якості особистості тощо).

У статті ми прагнемо проаналізувати поняття “цінність”, “ціннісні орієнтації молоді”, класифікації цінностей та дослідити ієрархію цінностей майбутніх соціальних педагогів.

У визначенні поняття “цінність” немає єдиної думки. Цінність характеризується як об’єктивна сутність речей, продукти діяльності; ототожнюється з моральними нормами, законами, принципами, ідеями, фундаментальними поняттями, матеріальними й духовними благами, корисністю; вживається для виділення значущості предметів людської діяльності, явищ суспільно-політичного життя, природних явищ, соціальних фактів та історичних подій, взаємин між людьми, пов’язується зі здатністю задовольняти потреби, інтереси, бажання тощо. Все це вказує на те, що поняття “цінність” охоплює культурну, суспільну та особистісну значущість явищ і фактів дійсності.

Поширеним і загально визнаним є визначення цінності як поняття, яке використовується у філософії та соціології для позначення об’єктів, явищ, їхніх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі суспільні ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належності” [7, с. 597]. Цінності стають значимими для людини лише в порівнянні з іншими, протилежними їй. Не можна відчутти добро, не знаючи зла; захищати істину, не почувши брехні; захоплюватися прекрасним, не побачивши потворне. Зовні цінності виступають як властивості предмета чи явища, та вони притаманні людині не від природи, а тому що вона є частиною суспільства.

На думку В. Василенка, категорія цінності розкриває один із суттєвих моментів універсальної взаємозалежності явищ, зокрема момент значущості одного явища для буття іншого. П. Смирнов стверджує, що цінністю вважається будь-яке матеріальне або ідеальне явище, що має значення для людини, заради якого вона діє, витрачає сили, заради якого вона живе. Є. Диміна вважає, що цінності – це ставлення суб’єкта (людини або суспільства) до об’єктів, сфера переживань людини; джерелом виникнення цінностей є соціальний досвід. В. Тугарінов встановив зв’язок цінностей з потребами, інтересами, ідеалами та цілями, визначив людину як головну цінність, що дає початок будь-якій аксіологічній системі.

Аналіз поняття “цінність” свідчить, що в ньому зіткнулися три основні значення: визначення матеріальних якостей, в основі якого лежить практичне та емоційне ставлення людини щодо оцінювання предметів та явищ; визначення моральних категорій; визначення соціальних явищ, що характеризують відносини між людьми [6, с. 7].

Такий підхід до визначення поняття “цінності” дає змогу виділити різні їх види. На нашу думку, більш фундаментальну класифікацію подає П.Р. Ігнатенко, який розподіляє цінності особистості залежно від потреб, які вони задовольняють, та їх сфери застосування:

- за об’єктом засвоєння: матеріальні, морально-духовні;
- за рівнем узагальнення: абстрактні та конкретні;
- за способом вияву: ситуативні, стійкі;
- за роллю в діяльності людини: термінальні та інструментальні;
- за змістом діяльності: пізнавальні та предметно-перетворювальні;
- за належністю: особистісні, групові, колективні, суспільні, загальнонародні та загальнолюдські [3, с. 15].

Також дослідник вказує на протилежні за значенням цінності особистості: абстрактні – відносні, позитивні – негативні, первинні – вторинні тощо.

На основі цього не можна не погодитися з думкою вчених про те, що цінності визначають центральну позицію особистості, у її діяльності та внутрішньому духовному житті. Стимули людської діяльності перетворюються на цінності. Система ціннісних орієнтацій виступає ключовою ланкою свідомості особистості і виявляється в її ставленні як до самої себе, так і до світу. Вона впливає на спрямованість та соціальну активність особистості, надає змісту суспільній орієнтації, чим визначає поведінку та вчинки людини.

Ціннісні орієнтації формуються в ході соціалізації особистості внаслідок проникнення суспільної інформації в її індивідуально-психологічний світ. Спочатку особистість набуває досвіду попередніх поколінь, отримуючи соціально схвалені стереотипи поведінки, орієнтовані на соціокультурні цінності. А вже потім набуває власного досвіду, який допомагає індивідові адаптуватися в мікросередовищі.

Тому не випадково ціннісні орієнтації виконують цілий ряд функцій: долучають індивіда до норм суспільства, сприяють самовизначенню особистості, реалізації здібностей та забезпечують гармонію її внутрішнього світу. Усе це пояснюється вченими таким чином, що в структурі ціннісних орієнтацій є два компоненти – когнітивний та емоційний. Перший охоплює сам процес прийняття цінностей суспільства, а другий саме переживання індивіда щодо ставлення до цінностей.

У свою чергу В. О. Сластьоніним були визначені такі аспекти ціннісних орієнтацій:

- різнобічна ціннісна орієнтація (відповідає сучасному суспільно-економічному розвитку суспільства);
- випереджаюча ціннісна орієнтація (спрямована на ідеали, соціальні цінності суспільства);
- соціально цінні вміння (вміння, які формуються під час діяльності).

На основі цього вчений указує на основні умови формування ціннісних орієнтацій молоді. До них належать: залучення молоді в різні види діяльності, розвиток творчості, активна участь у суспільно-корисній діяльності тощо. Факторами ж, що впливають на формування ціннісних орієнтацій, виступають ідеологічні установки, якості особистості, життєві цілі, релігійні переконання, матеріальне забезпечення тощо [5, с. 39].

Цінності завжди важливі для людини, тому що мають соціальний характер, адже вони формуються на засадах суспільної практики, індивідуальної діяльності та в межах суспільних відносин. Увесь життєвий досвід людини, система знань та всі важливі чинники існування (біологічні, соціальні, психічні) впливають на формування цінностей. Індивідуальне поєднання чинників зумовлює особистісний характер, проте не заперечує існування загальнолюдських цінностей.

Але, слід зазначити, що як і в житті конкретного індивіда, так і в житті суспільства домінує не завжди одна й та сама вища цінність, а їх певний набір. Іноді вони являють собою ієрархію, а часто виступають як однорівневі. На нашу думку, неможливо назвати якусь одну цінність, котра б завжди посідала перше місце. Вищі цінності існують потенційно в особистісній системі цінностей. Вони актуалізуються в граничній ситуації, коли людина опиняється перед вибором. У цьому випадку може відбутися перебудова ціннісної системи, і тільки одна цінність посяде місце найвищої.

Основна функція вищих цінностей – це “продукування” життєвого смислу. Саме він допомагає особистості визначити власне місце і призначення в цьому світі через залучення до сім'ї, нації, людства. Такі цінності приводять людину до того, що вище за неї саму, що визначає її власне життя, із чим нерозривно пов'язана доля. Найвищі цінності являють собою не просто необхідну і наявну, але й бажану мету, стають ідеалом і саме так впливають на міжособистісні стосунки, а через них уже й на соціальну практику.

Система цінностей та якостей особистості розвивається і виявляється через її власні ставлення. Цей процес, на думку Г. Дьєур, передбачає поєднання інтересів: особистості – саморозвитку та збереження індивідуальності; суспільства – саморозвиток особистості має відбуватися на моральній основі; держави, нації – індивід має зростати патріотом, який прагне забезпечити гідне місце країни в цивілізованому світі [2, с. 23].

І.Д. Бех у контексті педагогічних завдань формування та розвитку особистості особливе місце надає духовним цінностям. Учений вважає, що саме вони є справжнім змістом життя, суб'єктивним надбанням особистості та віддзеркалюють її власне ставлення до світу. Саме такі цінності спонукають і регулюють життєдіяльність людини, впливають на вчинки та спосіб існування [1].

Тому для суспільства так важливо, щоб у молоді формувалися адекватні ціннісні орієнтації, від яких залежить майбутнє як самої особистості, так і суспільства в цілому.

Наше дослідження здійснювалося на базі Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка серед студентів психолого-педагогічного факультету спеціальності "Соціальна педагогіка" (I та III курси). В опитуванні брало участь 38 студентів. Для отримання результатів щодо вибору цінностей сучасної молоді (майбутніх соціальних педагогів) нами була використана "Методика вивчення ціннісних орієнтацій" М. Рокіча.

М. Рокіч запропонував ієрархію цінностей людини, яка містить дві групи духовних цінностей: термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби). До першої групи належать головні принципи життєвих і моральних орієнтирів особистості, друга ж складається з цінностей, які є інструментом досягнення життєвих цілей та принципів.

Розглянемо результати дослідження.

Таблиця 1

Список А (термінальні цінності)

Цінності	I курс	III курс
	місце	місце
Активне діяльне життя	4	11
Життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що приходять з досвідом)	10	9
Здоров'я (фізичне і психічне)	2	1
Цікава робота	8	6
Краса природи та мистецтва (переживання прекрасного у природі та мистецтві)	16	14
Любов (духовна і фізична близькість із коханою для Вас людиною)	1	3
Матеріальна забезпеченість життя (відсутність матеріальних труднощів)	6	5
Наявність хороших і вірних друзів	5	4
Громадське визнання (повага товаришів по роботі, друзів)	14	8
Пізнання (можливість поглибити свою освіту, світогляд, загальну культуру, інтелектуальний розвиток)	18	17
Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей)	9	12
Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення)	12	16
Розваги (відсутність обов'язків, приємне проведення часу)	15	18
Свобода (самостійність, незалежність у судженнях та вчинках)	11	13
Щасливе сімейне життя	3	2
Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	13	10
Творчість (можливість творчої діяльності)	17	15
Упевненість у собі (внутрішня гармонія, уникнення тривалих суперечностей, сумнівів у власних можливостях)	7	7

Список Б (інструментальні цінності)

Цінності	I курс	III курс
	місце	місце
Акуратність (вміння дотримуватись порядку в речах та справах)	17	16
Вихованість (хороші манери)	2	3
Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)	15	17
Життєрадісність (почуття гумору)	5	7
Виконавчість (дисциплінованість)	13	14
Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	7	15
Непримиренність до недоліків у собі та інших	16	18
Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	6	1
Відповідальність (почуття обов'язку, вміння дотримуватись слова)	3	6
Раціоналізм (уміння глибоко та логічно, правильно мислити, приймати продумані раціональні рішення)	ë	5
Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	12	10
Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів	9	4
Тверда воля (вміння домагатися свого, здатність переборювати труднощі)	8	12
Терпимість (до поглядів та думок інших, вміння прощати їхні помилки)	14	8
Широта поглядів (здатність до розуміння поглядів інших, повага до їх смаків, звичаїв, звичок)	10	9
Чесність (правдивість, відвертість)	4	2
Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність у роботі);	18	18
Чуттєвість (сензитивність, турботливість).	11	17

Простежуючи динаміку зміни термінальних цінностей, необхідно зазначити, що такі цінності, як "здоров'я", "любов", "щасливе сімейне життя" мають важливе значення як на першому, так і на третьому році навчання студентів. Зміни спостерігаються у таких цінностях, як "активне діяльне життя" (першокурсники прагнуть щось змінити, оскільки інше соціальне положення викликає прагнення діяти), "громадське визнання" (I курс більш залежить від думки інших) та "розвиток" (цінність більш важлива вже для III курсу). Інші цінності не мають суттєвої різниці серед студентів I та III курсу (див. Таблицю 1).

Простежуючи динаміку зміни значущості інструментальних цінностей, можна побачити, що важливе значення для студентів (майбутніх соціальних педагогів) мають такі цінності: "вихованість", "відповідальність", "раціоналізм", "чесність" та "освіченість". Суттєва різниця простежується серед таких цінностей, як "незалежність" та "чуттєвість", які виявились більш важливими для I курсу, та "сміливість у відстоюванні своєї думки", "терпимість" для III курсу (див. табл. 2).

На основі вищезазначеного можна стверджувати, що серед студентів (а саме майбутніх соціальних педагогів) спостерігається тенденція до формування індивідуальних та особистісних цінностей. Переважна більшість студентів на перший план висуває матеріальні цінності, важливі на даний момент. Крім того, переважають конкретні цінності над абстрактними.

Заслуговує на увагу і те, що для майбутніх соціальних педагогів значущими виявились не лише індивідуальні цінності (раціоналізм, сміливість, незалежність тощо), але й етичні (відповідальність, вихованість, широта поглядів), а також цінності прийняття інших людей (чесність, терпимість), що є дуже важливим для їх професійного та особистісного самовизначення.

Ці дані відображають загальне ставлення до цінностей у сучасному суспільстві. Молодь прагне реалізувати себе, досягти певного успіху, мати матеріальний достаток. Але в той же час наше дослідження засвідчило, що студенти ВНЗ не байдужі також і до духовних цінностей, кохання, щасливого сімейного життя. Це підтверджує думку про те, що суспільство потребує від сучасної молоді активної життєвої позиції та цілеспрямованості.

Висновки. Проблема ціннісних орієнтацій сучасної молоді дуже актуальна для нашого суспільства, оскільки вони лежать в основі життєдіяльності, поведінки та поглядів на життя. Людина, яка керується у своїй діяльності духовними цінностями, завжди буде активною, ініціативною, матиме глибоку віру у власні сили та не буде байдужою до інших.

Список використаної літератури

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. - №1. – С. 124-127.
2. Дьяур Г. Теоретичні підходи до обґрунтування цінностей сучасного українського виховання / Г. Дьяур // Рідна школа. – 2006. - №7. – С. 22-25.
3. Ігнатенко П.Р. Аксиологія виховання: від термінології до постановки проблем / П.Р. Ігнатенко // Педагогіка і психологія. – 1997. - №1. – С. 118-123.
4. Немов Р.С. Психологія / Р.С. Немов. – Книга 2. – М.: Владос, 2000. – 482 с.
5. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді / Л.Савченко // Рідна школа. – 2005. - №8. – С. 39-41.
6. Сластенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию / В.А. Сластенин, Чижакова Г.И. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
7. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник / В.Б. Шапар. – Харків: Прапор, 2004. – 640 с.

Ю.Ю. Иванова

Кировоградский государственный педагогический университет им. В. Винниченко,
Кировоград

ИЗУЧЕНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ

В статье анализируются понятия “ценность”, “ценностные ориентации личности” и их классификации. С помощью эксперимента исследовано иерархию и особенности ценностей студентов разных курсов обучения специальности “Социальная педагогика”.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации личности, терминальные и инструментальные ценности, студенты, будущие социальные педагоги.

J. J. Ivanova

Kirovograd State Pedagogical University named after V. Vinnichenko, Kirovograd

STUDY OF VALUE ORIENTATIONS OF FUTURE SOCIAL PEDAGOGUES

The article deals with the notion “value” and “value orientations of personality” and their classification. By means of experiment the author of the article has investigated the hierarchy and peculiarities of value of students, future teachers of speciality “social pedagogues”.

Key words: value, value orientations of personality, terminal and instrumental values, students, future social pedagogues.